

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvatta', "Talâk", 37, 39; İbn İshak, *es-Sire*, s. 125; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 19, 145, 156, 355; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 260-261; II, 477, 601-602, 684, 714; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 55; III, 388-390; İbn Hibbân, *es-Sikât*, I, 148, 239; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 426; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 91; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, I, 185-186; Fâsî, *el-İkdu's-semin*, IV, 261; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 402; Ahmet Önkâl, "Âkıl b. Bükeyr", *DİA*, II, 247-248.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

HÂLİD el-EZHERÎ

(bk. EZHERÎ, Hâlid b. Abdullah).

HÂLİD b. MA'DÂN

(خالد بن معدان)

Ebû Abdillâh Hâlid b. Ma'dân
b. Ebî Kerib el-Kelâî
(ö. 103/721)

Hadis ve fıkıh âlimi, tâbiî.

Kelâî nisbesinden hareketle Nişâbur'a bağlı Kelâ'da doğduğu tahmin edilmektedir. Şam ile Humus bölgelerinde yerleşmesi sebebiyle Şâmî ve Hımsî nisbeleriyle de anılmaktadır. Bir kısmından mürsel olmak üzere Muâz b. Cebel, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebû Süfyan ve Abdullah b. Ömer gibi sahâbilerden hadis rivayet etti. Kendisinden de Sevr b. Yezîd, Muhammed b. İbrâhim et-Teymî, Hassân b. Atıyye ve Safvân b. Amr gibi muhaddisler rivayette bulundular.

Sika olduğunda görüş birliği bulunan Hâlid'den Evzâî, Süfyan es-Sevrî gibi muhaddisler övgü ile söz etmişlerdir. İbn Kuteybe'nin onu Kaderiyye mezhebine mensup olanlar içinde sayması (*el-Ma'ârif*, s. 625), diğer kaynaklarda böyle bir bilginin bulunmaması sebebiyle ihtiyatla karşılanmalıdır. Rivayetleri *Kütüb-i Sitt'e*'de yer alan ve Şamli fıkıh âlimlerinin üçüncü tabakasından olan Hâlid b. Ma'dân fıkıh sahasında da otorite idi. Halife Velîd b. Abdülmelik bir konu hakkında Hâlid'in görüşüne başvurmuş, daha sonra da bütün kadılara emir göndererek onlardan bu âlimin görüşü doğrultusunda karar vermelerini istemiştir. Yezîd b. Muâviye'nin emniyet teşkilâtında görev yaptığı, başta Mesleme b. Abdülmelik kumandasındaki İstanbul muhasarası olmak üzere Bizans'a karşı yapılan birçok savaşa katıldığı bilinmektedir. 103 (721) yılında Şam yakınlarındaki Entartus'ta vefat eden Hâlid b. Ma'dân'ın

ölüm tarihi 104, 105 ve 108 (726) olarak da zikredilmektedir.

Hâlid b. Ma'dân zühd ve takva sahibi bir âlim olup zamanının çoğunu oruçlu geçirdi. Şöhreti sevmez, etrafına halkın toplandığını görünce hemen oradan uzaklaşırdı. Ona göre insanın ikisi maddî, ikisi mânevî olmak üzere dört gözü vardır. İnsan maddî gözü ile dünyada olup bitenleri, kalp gözü ile de âhiretle ilgili hususları görür. Allah bir kul hakkında hayır murad ettiğinde onun kalp gözünü açar; kul da gayp âlemine dair vaad edilen hususları görerek gaybda olanlardan emin olur. Yiyip hamdetmenin yiyip susmaktan daha hayırlı olduğunu söyleyen Hâlid, "Sizden birinize hayır kapısı açıldığında acele etsin, çünkü o kapının kendisine ne zaman kapanacağını bilemez" diyerek hayırda acele edilmesini tavsiye etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 455; Halife b. Hayyât, *et-Tarih* (Ömerî), s. 339; Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, III, 176; a.mlf., *et-Tarihü's-şagîr*, I, 245; İclî, *es-Sikât*, s. 142; Ebû Zür'a ed-Dimaşki, *Tarih* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, I, 243, 350-351; II, 694; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 625; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), VI, 530; XI, 632; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 351; a.mlf., *el-Merâsîl*, Beyrut 1402/1982, s. 52-53; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV, 196-197; a.mlf., *Meşâhîr*, s. 113; Ebû Nuaym, *Hilye*, Beyrut 1387/1967, V, 210-221; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk* (Amrevî), VI, 189-205; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 270; IV, 474; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb* (Zekkâr), VII, 3101-3111; Mizzî, *Tehezibü'l-Kemâl*, VIII, 167-173; Zehebî, *el-İber*, I, 96; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, IV, 536-541; a.mlf., *Tarihü'l-İslâm: sene 101-120*, s. 71-73; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 93; Alâî, *Câmü't-tahşîl fi ahkâmü'l-merâsîl* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1407/1986, s. 171; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 230; İbn Hacer, *Tehezibü't-Tehezib*, III, 118-120; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 252; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 126; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 340; Abdülgaffâr Süleyman el-Bündarî v.dğr., *Mevsû'atü ricâlü'l-kütübî't-tis'a*, Beyrut 1413/1993, I, 435.

ALİ TOKSARI

HÂLİD b. SAFVÂN

(خالد بن صفوان)

Ebû Safvân Hâlid b. Safvân b. Abdillâh
b. Amr et-Temîmî el-Minkârî
(ö. 135/752-53)

Belâgatıyla ünlü hatip.

Aslen Basralı olup hatipleriyle tanınan bir aileden gelmekteydi. Dedelerinden Ehtem'e nisbetle İbnü'l-Ehtem diye de anılır. Bilhassa Abdülmelik b. Mervân,

Ömer b. Abdülazîz ve Hişâm b. Abdülmelik gibi Emevî halifeleriyle Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Bilâl b. Ebû Bürde ve Yezîd b. Mühelleb gibi bazı valilerin ve Abbâsî Halifesi Ebû'l-Abbas es-Seffâh'ın edebî meclislerinde bulunmuş, bu meclislerde Şebîb b. Şeybe, Ebreş el-Kelbî, Vâsıl b. Atâ ve Ferezdak gibi zamanın hitabet ve belâgat ustaları ile edebî münazaralar yapmıştır. Büyük bir maharetle karşısındakini alt edebilen Hâlid vezir, tesirli ve aynı zamanda nasihat veren sözlerini halifelere bile söylemekten çekinmemiştir. Nitekim Ömer b. Abdülazîz'i etkili nasihatıyla ağılatmış, Hişâm b. Abdülmelik'in makamı ile gururlanmasını açıkça tenkit etmiştir. Ayrıca tarihî olayları, şiirleri, vezir hitabeleri rivayet etmekle şöhret bulmuş ve kendisinden Şebîb b. Şeybe, Yûnus b. Habîb gibi şahsiyetler rivayette bulunmuştur (İbnü'l-Adîm, VII, 3064). Hâlid, hitabet gücü ve belâgatı sayesinde sanatlı nesirde, seciyle örülü taklidi imkânsız vezir ve nükteli sözler söylemiş ve bunlar nesilden nesile aktarılmıştır. Onun hakkında Ebû'l-Hasan el-Medâinî'nin *Kitâbü Hâlid b. Şafvân*, Abdülazîz b. Yahyâ el-Cülûdî'nin ise *Kitâbü Aşbâri Hâlid b. Şafvân* adıyla birer monografi yazdıkları kaydedilir (İbnü'n-Nedîm, s. 104, 115).

Hâlid b. Safvân'ın, zaman zaman dil hatası yaptığı, ayrıca söylemek istediği bir şeyi tam anlamıyla ifade edemediği yolunda bazı eleştirilere mâruz kaldığı belirtilmiştir. Bu husus, belki de onun çevresindekilerle dostluk kuramayışından kaynaklanıyordu. Överken de yererken de ölçülü davrandığı için kimsenin öfkelerini üzerine çekmemişse de muhtemelen aşırı cimriliği yüzünden dost edinmemiştir. Bu huyu sebebiyle, Câhiz'in *el-Buhalâ'*sında geçen cimrilere dair fıkrâ ve hikâyelerin kahramanlarından biri olmuştur. Müberred, Hâlid'in şair olmadığını belirtmesine karşılık (*el-Kâmil*, II, 559) İbnü'n-Nedîm onu şairler arasında saymış, Câhiz de şiirinden parçalar nakletmiştir (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 32). Adı Basra'daki Hâliדיye Kanalı'na verilmiş olan Hâlid b. Safvân, Basra Valisi Bilâl b. Ebû Bürde'nin işkencelerine mâruz kalmış ve yaşlılığında gözlerini kaybetmiştir.

Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî, Hâlid b. Safvân hakkında *Hâlid b. Şafvân et-Temîmî: hayâtühü akvâliühü huşabühü eş'ârühü* (Bağdat 1410/1990; Beyrut 1411/1991) adıyla bir kitap yazmış, Jaakko Hämeen-Anttila da çeşitli eserlerden derlediği bazı sözlerini onunla ilgili makalesinin sonuna eklemiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), s. 231-232; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 24, 32, 46-47, 170, 173, 292, 317-318, 339-340, 352-355; II, 93, 220, 297; III, 274; a.mlf., *el-Buḥalâ* (nşr. Tâhâ el-Hâcîrî), Kahire 1981, s. 124, 126, 127; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 222, 403-404; a.mlf., *Uyûnü'l-aḥbâr*, I, 24, 97, 161, 217, 220; II, 33, 341-342; III, 17, 119, 134, 231; IV, 4, 5, 14, 23, 127; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâî), Beyrut 1406/1986, II, 532, 556-559, 696, 697; III, 1274; İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, I, 8, 164; II, 10, 75, 106, 119, 131, 162, 275; III, 37, 266; IV, 105, 114-115, 242; VII, 100, 109, 168, 188; VIII, 18; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 77, 438; V, 37, 448; a.mlf., *Mu'cemü'l-üdeba*, XI, 24-35; İbnü'l-Adîm, *Buḡyetü't-ṭaleb* (Zekkâr), VII, 3044-3065, ayrıca bk. tür.yer.; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 226; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 254-255; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 105; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edebe*, I, 732-735; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 297; Jaakko Hämeen-Anttila, "Khâlid Ibn Şafwân-The Man and the Legend", *SO*, LXIII (1994), s. 69-166; Bustânî, *DM*, VII, 327, 328; Ebû Muhammed Vekîlî, "İbn Ehtem", *DMBİ*, III, 50-52; Ch. Pellat, "Khâlid b. Şafwân", *EI* (İng.), IV, 927.

NADİR ÖZKUYUMCU

HÂLİD b. SAİD

(خالد بن سعيد)

Ebû Saîd Hâlid b. Saîd
b. el-Âs el-Kureşî el-Ümevî
(ö. 14/635 [?])

**İlk müslümanlardan,
Hz. Peygamber'in kâtibi.**

Babası Câhiliye döneminde Mekke'nin ileri gelenlerinden, daha sonra da İslâm'ın tanınmış düşmanlarından biri olup Ebû Ühayha künyesiyle tanınırdı. Hâlid'in Hz. Ali ve Ebû Bekir'den önce veya Ebû Bekir'le beraber yahut ondan hemen sonra İslâm'ı kabul ettiği, fakat babasından çekindiği için bunu açıklamadığı söylenmekteyse de kızı Ümmü Hâlid'in belirttiğine göre Hz. Ali, Ebû Bekir, Zeyd b. Hârise ve Sa'd b. Ebû Vakâs'tan sonra beşinci müslümandır. Bir gece rüyasında korkunç bir ateşin kenarında bulunduğunu, babasının kendisini ateşe atmaya çalıştığını, Resûl-i Ekrem'in de onu belinden kavrayıp kurtardığını görmüştü. Rüyasını anlattığı Hz. Ebû Bekir Resûlullah'a iman etmesini tavsiye edince Hâlid Resûl-i Ekrem'in yanına gidip daveti hakkında bilgi aldıktan sonra müslüman oldu. Ancak babası diğer kardeşleri vasıtasıyla onu yakalatarak feci şekilde dövdü, güneş altında günlerce susuz bıraktı, kardeşlerinin

kendisiyle konuşmasını yasakladı. Hâlid'in dininden vazgeçmeyeceğini anlayınca da onu evinden kovdu. Habeşistan'a hicret başlayınca kadar Hz. Peygamber'in yanında kalan Hâlid, yine ilk müslümanlardan olan karısı Ümeyme (Ümeyne yahut Hümeyne) bint Hâlid (Halef) el-Huzâiyye ile birlikte ilk kabile ile Habeşistan'a hicret etti. Onun ikinci kabile ile hicret ettiği de rivayet edilmektedir. Sonraları Zübeyr b. Avvâm ile evlenecek olan kızı Eme ile oğlu Saîd Habeşistan'da dünyaya geldiler. Resûlullah'ın Hâlid'i bir heyetle birlikte Habeşistan kralına gönderdiği ve onun on yıldan fazla bir süre orada kaldığı da söylenmektedir. Hz. Peygamber, Habeşistan'da kocası dinden dönen Ümmü Habîbe'yi kendisine nikâhlaması için Necâşi'ye haber gönderdiği zaman Ümmü Habîbe nikâh için Hâlid'i kendine vekil tayin etmiş, Hâlid de Ümmü Habîbe'yi Resûl-i Ekrem'e nikâhladığını belirtmişti (İbn Hişâm, IV, 295; İbn Hacer, VII, 652).

Hâlid b. Saîd, ikinci muhâcir kaflesiyile Habeşistan'a hicret eden kardeşi Amr, Ca'fer b. Ebû Tâlib ve diğer müslümanlarla birlikte 7 (628) yılında Medine'ye döndü. Resûlullah'ın Hayber'in fethiyle meşgul olduğunu öğrenince Hayber'e gitti. Hz. Peygamber, cihada katılanlardan izin alarak Hayber ganimetinden Hâlid'e de pay verdi. Hâlid daha sonra Resûl-i Ekrem'le birlikte Umretü'l-kazâ'da, Mekke'nin fethinde, Huneyn, Tâif ve Tebük gazvelerinde bulundu. Hâlid b. Saîd'in besmeleyi ilk yazan kimse olarak bilinmesi Hz. Peygamber'e nâzil olan ilk âyetleri yazdığını, hatta Habeşistan'a hicret edinceye kadar vahiy kâtipliği yaptığını göstermektedir. Onun Resûlullah'ın bazı fermanlarını kaleme aldığı, Sakîf heyetine verilen fermanı yazdığı bilinmekte, dört halife ile Hâlid ve kardeşi Ebân'ın en fazla kâtiplik yapanlardan olduğu kaydedilmektedir (Zürkânî, III, 390). Hz. Peygamber, Mekke fethinden sonra henüz müslüman olmayan kabilelere askerî birlikler göndermeye başlayınca Hâlid b. Saîd'i 300 kişiyle birlikte Urene taraflarına gönderdi (Vâkıdî, III, 873). 10 (631) yılında Medine'ye gelerek İslâmiyet'i kabul eden Yemen'in Murâd kabilesi reisi Ferve b. Müseyk geri dönerken Resûl-i Ekrem onunla birlikte gitmek üzere Hâlid'i Yemen'e (San'a bölgesine ve Mezhic kabilesine) zekât tahsilatı olarak görevlendirdi.

Hâlid ve Amr, diğer kardeşleri Ebân ile birlikte hem Resûlullah hem Hz. Ebû Be-

kir devrinde önemli hizmetler yaptılar. Hz. Peygamber Amr'ı Hayber, Tebük, Fedek ve Vâdikurâ gibi yerlere zekât tahsilatı, Ebân'ı da Bahreyn'e vali tayin etti. Resûl-i Ekrem'in vefatını haber alan kardeşler Medine'ye döndüler ve Resûlullah'tan sonra artık bir başkasının memuriyetini kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Hâlid ile Ebân ancak Benî Hâşim'in biatından sonra Hz. Ebû Bekir'e biat ettiler. Bu sebeple Şîa kaynakları Hâlid'i, Hz. Ebû Bekir'e fitnenin önlenmesini amaçlayan Hz. Ali'nin zoruyla biat edenler arasında saydığı gibi onun bir cuma günü Ebû Bekir'i minberden indirmedi tasarlayan, fakat yine Ali'nin yönlendirmesiyle hilâfeti haksız yere elde ettiğini kendisine söyleyen on iki sahâbiden biri olduğunu, hatta ilk konuşmayı Hâlid'in yaptığını kaydetmektedir (Bahrülülûm-i Tabâtabâî, II, 332-333; Hasan es-Sadr, s. 353-355). Hz. Ebû Bekir devrinde yapılan Suriye savaşlarına üç kardeş birlikte katıldı. *Ridde** savaşlarında Suriye'nin doğu taraflarına gönderilen orduya Ebû Bekir'in Hâlid b. Saîd'i kumandan tayin ettiği belirtilmektedir. Daha sonra Bizanslılar'a karşı yapılan Ecnâdeyn Savaşı'nda (13/634) üçünün birden şehid düştüğü, Hâlid'in o sıralarda elli yaşlarında olduğu kaydedilmektedir. Bazı kaynaklara göre ise Hâlid Suriye'deki Mercisuffer Savaşı'nda kumandan olmuş (Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, s. 120), İkrime b. Ebû Cehil'in bu savaşlarda şehid düşmesi üzerine mücahidler arasında bulunan karısı Ümmü Hakîm bint Hâris ile Muharrem 14'te (Mart 635) evlenmiş ve aynı gün şehid düşmüştür (Hâkim, III, 250). Ümmü Hakîm'in, içinde zıfafa girdikleri çadırın direğiyle o gün dokuz Bizanslı'yı öldürdüğü rivayet edilir (İbn Sa'd, IV, 99; İbn Hacer, VIII, 194). Hâlid b. Saîd'in Yermük Savaşı'nda (15/636) vefat ettiğine dair rivayet zayıf kabul edilmiştir.

Hâlid'in çok güzel bir yüze sahip olduğu, üzerinde "Muhammed resûlullah" yazılı yüzüğü Hz. Peygamber'e kardeşi Amr'ın değil onun verdiği (Hâkim, III, 250), Yemen'in Zebid bölgesinde bulunduğu sırada muhadramûn şairlerinden cengâver sahâbî Amr b. Ma'dikerib'in "samsâme" adlı ünlü kılıcını kendisine hediye ettiği rivayet edilir.

Hâlid b. Saîd'in Resûl-i Ekrem'den hadis rivayet ettiği bilinmemekte, ancak hadis kitaplarında onunla ilgili şu olaya yer verilmektedir: Hâlid Resûl-i Ekrem'in huzuruna kabul edilmeyi beklediği bir sırada, kocasından boşanıp bir başka ki-